

Ön Yargı ve Ayrımcılık Bağlamında İslamofobi: Dinî-Sosyal Kimlikler Arası İlişkilerde Değişim ve Süreklilik

Asım YAPICI*

Feyza YAPICI**

Özet

Sosyal psikolojik bakış açısından hareket eden bu çalışmanın konusu değişim ve süreklilik bağlamında İslamofobidir. Bu nedenle ön yargı, stereotip ve ayrımcılık kavramları üzerinden ele alınan İslamofobi olgusu tarihsel ve aktüel boyutlarıyla incelenmektedir. Kuramsal temelleri itibariyle sosyal kimlik ve gerçekçi çatışma teorilerine dayanan bu araştırma yöntem itibariyle nitel olup anlayıcı geleneğe bağlıdır. Literatür üzerinde yapılan analizler göstermektedir ki Müslümanlara yönelik ön yargılar İslâm dininin ilk yayılış döneminde başlamış, Haçlı Seferleri ile zirveye ulaşmıştır. Günümüzde ise özellikle 11 Eylül terör saldırısından sonra yeni bir boyut kazanan tarihsel ön yargılar, "terör" ile "İslâm" ve "Müslüman" kelimelerinin neredeyse eş anlamlı kullanılmasına neden olmuştur. Farklı sosyal psikolojik nedenlerden beslenen bu durum tarihten tevarüs eden ön yargıların sürekli güncellenerek yeniden üretildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Stereotip, Ön yargı, Ayrımcılık, İslamofobi

Islamophobia in the Context of Prejudice and Discrimination:

Changing and Continuity in Relations among Religious-Social Identities

Abstract

This study, which is based on a social psychological perspective, discusses Islamophobia in the context of change and continuity. For this reason, the phenomenon of Islamophobia which is discussed through the concepts of prejudice, stereotype and discrimination, is examined with its historical and actual dimensions. This research, which is based on social identity and realistic conflict theories by theoretical grounds, is qualitative in

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, asimyapiciu.edu.tr, (0322) 3387215/140.

** Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Bölümü, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, feyzayapici@gazi.edu.tr.

terms of method and depends on the tradition of understanding. Analyzes made on the literature show that the prejudices towards Muslims began at the time of the first spread of the Islam and came to a head with the Crusades. Today, historical prejudices, which have gained a new dimension especially after the September 11th terrorist attack, have led to almost synonymous use of the words "terror" and "Islam" and "Muslim". This situation, which is fed from different psychosocial reasons, demonstrates that the prejudices that inherit from history are constantly updated and reproduced.

Keywords: Stereotype, Prejudice, Discrimination, Islamophobia

Giriş

Bu çalışmanın konusu ön yargılar bağlamında İslamofobi ve anti-İslâm temelli tutum ve davranışları sosyal psikolojik bir perspektifle tartışmaktan ibarettir. Çalışmanın hareket noktasını stereotip, ön yargı ve ayrımcılık kavramları oluşturmaktadır. Buradan hareketle İslamofobinin gruplar arası düzeyde nasıl tartışılması gerektiği, dahası bu süreci besleyen bilişsel (cognitive) ve güdüsel (motivational) faktörlerin neler olduğu, söz konusu faktörlerin meşrulaştırılmasında tarihsel ve aktüel sürecin nasıl bir katkı sağladığı hususu analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmada cevap aranan sorular:

- a) Ön yargı ve ayrımcılık içeren İslamofobi neden ve nasıl ortaya çıkmaktadır?
- b) Batılı zihnin ürettiği İslamofobi onların sadece Müslümanlara yönelik ön yargılarından mı beslenmektedir?
- c) Tarihsel İslâm ve Müslüman ön yargılarıyla günümüzdeki İslamofobi arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
- d) İslamofobinin mutlak anlamda ortadan kaldırılması mümkün müdür?

Nitel bir çalışma olan bu araştırmada anlayıcı geleneğe bağlı yorumlayıcı bir yöntem izlenmiştir.

Veriler ilgili literatürün taranmasıyla elde edilmiş, sosyal kimlik kuramının temel varsayımlarından hareketle yorumlanmıştır.

Temel Kavramlar

Stereotip

Türkçe'ye "kalıp yargı" ve "tek tipleştirme" olarak çevrilen stereotip kelimesi sözlük anlamı itibarıyla "sert karakter" demektir. Bu kavram ilk zamanlar matbaacılık dilinde "stereotipi" şeklinde kullanılmıştır. Söz konusu anlamıyla "stereotipi" denince, metinlerin metal klişelerle bir defa oluşturulduktan sonra istenildiği kadar basılmasını sağlayan, bir kez yazıldıktan sonra metnin bütünü

bozulmadan ilgili parça üzerinde düzeltme ve değiştirme yapılamayan bir tür kalıp akla gelmektedir (Leyens, Yzerbyt & Schadron, 1996: 22; Yzerbeyt & Schadron, 1994: 130; Yzerbyt & Schadron, 1996: 103).

Lippmann'a (1998) göre yarısı sosyal çevre, diğer yarısı ise kişinin kendisi tarafından oluşturulmuş "kafamızdaki resimler" olarak tanımlayabileceğimiz stereotipler, önceden var olan kültürel temsillerden süzülerek meydana gelmektedir. Buradan hareketle stereotipler, *dış sosyal gerçeğin basitleştirilerek algılanmasını kolaylaştıran ve biz istesek de istemesek de zorunlu olarak devreye giren eksik şematik temsiller* olarak tanımlanabilir (Amossy & Pierrot, 1997: 32; Leyens, Yzerbyt & Schadron, 1996: 22; Vinsonneau, 1997: 156). Çünkü gerçeğ çevre çok büyük, son derece karmaşık ve doğrudan bir gözlemlenilemeyecek kadar hızlıdır. İnsan, söz konusu bu çok karmaşık çevreyle baş edebilecek donanımda değildir. Bu sebeple insanlar dış sosyal gerçeği anlayabilmek, tanıyabilmek ve onunla baş edebilmek için zihinlerinde dünyanın öznel bir haritasına sahip olmak zorundadırlar. Bu anlamda stereotipler insanların sosyal gerçeğin dolambaçlı yollarındaki seyahat programlarını netleştiren, algıları ve bilgileri basitleştirip karikatürize etmelerini sağlayan ya da bu tür bir fonksiyon icra eden haritalar olarak değerlendirilebilir (Leyens, Yzerbyt & Schadron, 1996: 22). Bununla birlikte bireylerin algılama ve yargılamalarına kolaylık ve destek sağlayan stereotipler zaman zaman yanlış ve istenmedik durumlara yol açaabilmektedir.

Lippmann'a (1998) göre zihnimize stereotipik imgeler oluştuktan sonra gerçeğin sahidinden ne olduğunun hiçbir önemi yoktur. Bu noktada asıl önemli olan, bizim ona dair varsayımlarıdır. Beklentilerimizi, ümitlerimizi, çabalarımızı yalnızca bu varsayımlar belirlemektedir. Fakat bunlar da kendi içerisinde reel oldukları için umulmadık bir şekilde gerçeğ sonuçlar doğururlar (Noelle-Neumann, 1995: 172). Bu durumu şu şekilde de izah edebiliriz: Çevremizde gördüğümüz şeyleri kültürümüz bizim için önceden anlamlandırmıştır. Dolayısıyla birey önce görüp sonra gördüğü şeyi tanımlamaz, zaten tanımlanmış olan şeyi tanımlandığı şekliyle algılar. Zira algıların bilişsel yapıda var olan kolektif imajlar tarafından yönlendirilmesi söz konusudur (Amossy & Pierrot, 1997: 37; Leyens, Yzerbyt & Schadron, 1996: 23). Bu bağlamda kısmen sosyal çevreden kısmen de kendi bilişsel yapıımızdan kaynaklanan bu imajların aslı gerçeğlikleri içinde değil, olmasını istediğimiz veya olduğuna inandıığımız bir tarzda yapılandığını söyleyebiliriz. Çünkü muhtevasını büyük ölçüde toplumsal yapı içerisinde kazanan stereotipler, aktüel durumun kognitif açıdan meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir. Sosyal gerçeği aktif olarak gözlemleyen insanlar, bir yandan çevre tarafından biçimlendirilirken, öte yandan sosyal çevrelerini zihinlerinde yeniden şekillendirmektedirler. Bu da, öteki hakkında hüküm verilirken, ön kabullerden kaynaklanan sahte gerçeğlikle hareket edildiği anlamına gelmektedir (Leyens, Yzerbyt & Schadron, 1996: 14-15; Noelle-Neumann, 1995: 172-173; Yapıcı, 2004: 10-11).

Beklentilerimizi ve davranışlarımızı belirleyen, böylece muayyen olayları, kişileri ve grupları nasıl ve ne biçimde gözlemleyeceğimize ve anlamlandıracağımıza kılavuzluk eden stereotipler, dış dünyadaki objektif gerçekliği filtre etmemize imkân vermektedir. Buradan hareketle Maisonneuve (1985: 135) stereotipleri gerçeklik ile algılarımız arasına giren ve gerçekliği nesnel olarak algılamamızı engelleyen zihinsel tasavvurlar olarak tanımlamaktadır. Bu da insanların genellikle olayları, kişileri ve nesnelere yargılarken zihinlerinde önceden oluşmuş bulunan şemalarla ve temsillerle hareket ettiği anlamına gelmektedir. Öyleyse dünya ile bizim aramıza sürekli olarak klişelerin ve stereotiplerin girdiğini ve sosyal çevremizi tanımaya ve anlamaya çalışırken sık sık bunları kullanmak zorunda olduğumuzu söylemek durumundayız. Bununla birlikte hem eksik ve yanlış bilgiler içerdiği, hem de bireyin kendi konumunu meşrulaştırmaya hizmet ettiği için sosyal gerçekliğin nesnel olarak algılanmasında yetersiz kalan stereotipler; öteki hakkında yapılacak objektif değerlendirmeleri engelleyen kör noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen bundan dolayı son derece katıdırlar, hatta yeni bilgi sağlayan eğitim programları uygulansa veya mevcut stereotiplere olumsuz eleştiriler getirilse bile, yine de değişime direnç gösterirler (Harlak, 2000: 43; Yapıcı, 2004: 12).

Kafamızdaki imgelerden yeni gerçeklikler oluşunca bundan da “kendini gerçekleştiren kehanet” diye bilinen bir durum ortaya çıkar, yani insanın sübjektif beklentileri kendini doğrulamaya başlar. Başka bir deyişle yanlış varsayımlardan hareketle gerçekleştirilen eylemler hiç beklenmedik, ama yadırganmayacak gerçeklikler doğurur. Bu süreçte çevremizdeki kişi ve grupları bir yandan stereotiplerle algılarken, öte yandan seçici bir algı ile beklentilerimizin doğrulanması söz konusu olur. Böylece stereotiplerle beklentiler arasında sebep-sonuç zinciri oluşur (Bourhis & Gagnon, 1994: 725; Pelletier & Vallerand, 1994: 253-255; Hilton & Hippel, 1996: 244). Neticede insan beklentilerini görmeye, gördüklerini de beklemeye başlar. Esasen onların büyük ölçüde değişime kapalılık ve süreklilik göstermesinin temel sebeplerinden birisi de budur. Beklentileri ve davranışları belirleyen, böylece muayyen olayların, kişilerin ve grupların nasıl ve ne şekilde gözlemlenip anlamlandıracağına kılavuzluk eden stereotipler, dış dünyadaki objektif gerçekliği filtre etme işlevi üstlenmektedir (Leyens, Yzerbyt & Schadron, 1996: 22-23; Yzerbyt & Schadron, 1994: 130; 1996: 103).

İlgili çalışmalar göstermektedir ki stereotipler, insanın kendi grubu (aidiyet hissiyle bağlı olduğu grup/iç grup) veya diğer gruplara (aidiyet hissetmediği gruplar/dış grup) yönelik örtük kişilik teorileridir (Leyens, 1983: 67; Bourhis & Gagnon, 1994: 717; Vinsonneau, 1997: 163). Bu tanımın iki önemli yönü vardır: Birincisi stereotipler öteki hakkında oluşturulan naif teorilerdir. İkincisi ise onlar gruptaki bütün üyelerin kişilik vasıflarıyla ilgili atıflar ve açıklamalar içerir (Arkonaç, 1998: 87). Öyleyse onları bir sosyal grup hakkında aşırı genelleştirme ve abartıya dayalı kanaatler şeklinde ifade etmek mümkündür (Hilton & Hippel, 1996: 240). Kuşkusuz stereotipler olumlu ya da olumsuz olabilir. Burada bizi asıl

İlgilendiren onların olumsuz tarafıdır. Bu yönüyle katı ve dogmatik bir zihinsel yapının ürünü olan stereotipler, yanlış kanaatler üzerine kurulu aşağılayıcı ve küçümseyici (pejoratif) etiketler olarak karşımıza çıkmaktadır (Yzerbyt & Schadron, 1996: 103). Buradan hareketle stereotip denince birbirini tamamlayan iki temel vurgunun ön plana çıktığını söyleyebiliriz: Birincisi; bir grubun bir başka grup hakkında paylaştığı inanışlar, ikincisi ise bir grubun adı duyulduğu zaman zihinlerde çağrışım yapan nitelikler (Yapıcı, 2004: 13). Bu noktada İslamofobinin stereotiplerden beslenen bir boyutunun olduğunu söylemeliyiz. Çünkü gerek Hıristiyanların gerekse diğer din mensuplarının İslâm dinine ve Müslümanlara yönelik her türlü olumsuz algı ve değerlendirmeleri bu kapsamda ele alınabilir. Bunun da ötesinde gayr-i müslim bir kişinin bir Müslümanla karşılaştığı zaman, onu bireysel kimliğiyle değil de ait olduğu sosyal kimliğiyle değerlendirmesi de yine stereotip kavramı içindedir.

Ön Yargı

Köken itibariyle “*delil ve ispata dayanmadan verilen peşin hüküm*” (prejudice) anlamına gelen ön yargı, sosyal psikolojide “bir grubun üyelerine sırf o gruba ait olmalarından dolayı olumsuz duygular beslemek, olumsuz yakıştırmalar yapmak, hatta olumsuz tutum ve davranışlar göstermek” anlamında kullanılmaktadır (Billig, 1984: 450; Allport, 1954: 6-7; Capozzo & Volpato, 1994: 14). “*Literatürde ön yargı deyince genellikle grup ön yargısı kastedilmektedir*” diyen Şerif ve Şerif’e göre (1996: 649) bir grubun üyelerinin bir başka gruba veya grup üyesine karşı yerleşmiş normlardan kaynaklanan olumsuz tutumları ön yargı olarak karşımıza çıkmaktadır¹. Bu ifadeler göstermektedir ki ön yargı, bireysel farklılıklara dikkat etmeksizin bir grubun bütün üyelerine aynı olumsuz tutumun genellenmesi hadisesidir. Kuşkusuz kişisel ön yargı ile grup ön yargısı birbirinden farklıdır. Çünkü kişisel ön yargı bireysel anlamda bir başkasından hoşlanıp hoşlanmama halidir. Bu tür bir tercih, tamamen şahsidir. Hoşlanılmayan kişinin aidiyetleri ve kimliği bu hususta etkili değildir. Grup ön yargısında ise ötekinden hoşlanıp hoşlanmama durumu doğrudan doğruya aidiyetlerle, yani kimlikle ilişkilidir. Bununla birlikte bireyin dış gruplara yönelik ön yargıları zamanla onun benlik (ego) sisteminin öyle bir parçası haline gelir ki o, bu tavrını kişisel bir tercih olarak algılayabilir (Şerif & Şerif, 1996: 649). Başka bir deyişle “bu benim şahsi kanaatimdir” diyen pek çok kişi çoğu zaman grup ön yargılarını tamamen içselleştirmiş, ancak bunun farkına varmamış olabilir. Bu noktada şu hususun altını çizmek gerekir ki, bir kişiyi sırf Müslüman olduğu için olumsuz görmek ve ondan

¹ Burada şu hususu hatırlatmak gerekir: Stereotip ile ön yargı kavramları zaman zaman birbirine karıştırılmaktadır. Bu iki kavram birbirinden farklıdır ancak aralarında sıkı bir ilişki vardır. Bu sebeple araştırmacılar bunların birbirinden ayrılmaz bir bütünlük oluşturduğunu ısrarla vurgulamaktadır (Rose, 1951: 29; Avigdor, 1979: 87). Hatta ön yargı ile stereotip bir paranın iki yüzü gibi değerlendirilmektedir. Ancak stereotiplerin bilişsel, ön yargıların ise duyusal bir karakter arz ettiği ileri sürülmektedir (De La Haye, 1998: 10).

nefret etmek ön yargı kaynaklı İslamofobi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta “ben onu Müslüman olduğu için değil birey olarak sevmiyorum” dese de bu ifadenin arkasında grup ön yargısı bulunabilir.

Ayrımcılık

Stereotipler ve ön yargılar sadece bireylerin algı ve yargılarını etkileyen zihinsel tasavvurlar ve duygusal tepkilerden ibaret değildir. Bununla birlikte onlar *ayrımcılık* (discrimination) gibi bir takım davranışsal sonuçları beraberinde getirebilmektedirler (Pelletier & Vallerand, 1994: 210). Esasen stereotipler ve ön yargılar ayrımcılığı, ayrımcılık da stereotipler ve ön yargıları sürekli beslemektedir. Nitekim yapılan çalışmalarda ötekine yönelik olumsuz algı ve yargıların davranışa dönüşme ihtimalinin sosyo-kültürel ve dinî sebepler başta olmak üzere, ideolojik ve ekonomik nedenler, ortamsal etkenler, bireyin kişilik yapısı, beklentiler, korkular, çevreye bırakılmak istenilen imaj, arkadaş grupları vs. pek çok faktörün etkisiyle belirlendiği tespit edilmiştir (Azzi & Klein, 1998: 33-34; Billig, 1984: 450-453; Yapıcı, 2004: 19).

Ayrımcılık bir dış grubun iç gruba yaklaşmasını imkansız kılacak şekilde ötede/dışarda bırakılması ve bunun az-çok formel bir yapı kazanması ya da aynı konuda farklı sosyal grup üyelerine eşit muamelede bulunulmamasıdır (Bilgin, 1996: 98). Buna göre insanlara sadece belli bir sosyal kimliğe aidiyetlerinden dolayı farklı davranılıyorsa, bunların tamamı ayrımcılık başlığı altında toplanabilir (Capozza & Volpato, 1994: 14). Ancak bunun sadece farklı sosyal grup mensuplarını dışlamak ve onlara olumsuz davranmak şeklinde değil, bununla birlikte iç grup taraftarlığı yapmak, yani kişinin kendi grubunu haksız yere desteklemesi biçiminde de ortaya çıktığını söylemek durumundayız (Hortaçsu, 1998: 229). Ayrıca ayrımcılığın *etnosantrizm*, *grup kapanması* ve *kaynak dağıtımından* kaynaklanan sıkıntılar eşliğinde tezahür ettiğini vurgulamak gerekir. Buna göre bir sosyal grubun kendini merkeze alarak hareket etmesi, başka gruplarla etkileşimde bulunmaması ve mevcut imkânları sadece grup içinde bölüşmeleri ayrımcılık kapsamındadır (Giddens, 2000: 229-230).

Allport (1954: 14-15) ayrımcı davranışları en hafifinden en şiddetlisine doğru şu şekilde sıralayabiliriz:

1) *Karşı olmayı ifade etme*: Bu aşamada birey belli gruplara yönelik olarak kendisi gibi düşünen kişilerle konuşur; antipatisini, düşmanca duygularını, stereotiplerini, kısaca o gruba yönelik olumsuz tepkilerini açıkça belirtir.

2) *Uzak durma*: Eğer hedef gruba yönelik karşı olma duygusu kuvvetli ise bu durum beraberinde onlardan uzak durmayı getirmektedir. Böylece birey hoşlanmadığı, olumsuz stereotiplerle yargıladığı ve mahkûm ettiği kişi ve gruplarla bir arada olmaktan kaçınmaya çalışır.

3) *Ayrımcılık*: Karşı olmayı ifade etme ve uzak durma genellikle dış gruplara pek fazla zarar verici değildir. Ancak işin içine fiilî ayrımcılık karıştığı andan itibaren, mesele artık kişisel bir tercih olmaktan çıkmıştır. Çünkü bu süreç, çok ciddi sosyolojik sonuçlara gebe dir. Öyle ki iç grup üyeleri olumsuz tutumlar besledikleri çeşitli dış grup üyelerinin iş, konut, eğitim, sağlık gibi hizmetlerden yararlanmasına, politik haklarını kullanmasına karşıdır. Bazen bu durumun kurumsallaşması bile söz konusu olabilir.

4) *Fiziksel saldırı*: Ayrımcılık bazen çok değişik sebeplerle de birleşerek hedef gruba yönelik şiddet ve saldırganlık içeren bir boyut kazanabilir. Bu noktada artık açık ya da gizli ayrımcılığın yavaş yavaş şiddete dönüştüğü görülür. Hatta bu süreçte hem hedefteki grubun üyelerine hem de onların evlerine, işyerlerine, ibadet yerlerine vs. çeşitli saldırılar yapılabilir. Kuşkusuz fiziksel saldırılar başladığı andan itibaren problem artık stereotipler ya da olumsuz antipatik tutumların ötesine geçerek patolojik bir hal almaya başlamıştır. Bu aşamada özellikle siyasî, ekonomik, kültürel, dinî vs. pek çok faktör devreye girer.

5) *Yok etme, linç ve toplu kıyım*: Burada ise ufak tefek fiziksel saldırıların da ötesine geçilerek hedef grupları topluca yok etme, linç, katliam ve soykırım türünden faaliyetlerin ortaya çıkması söz konusudur. İş bu noktaya geldikten sonra bazen bütün kötülüklerin asıl sebebi, bazen gelişmenin ve ilerlemenin tek engeli, bazen de yenilginin asıl sorumlusu olarak kabul edilen sosyal gruplara yönelik büyük çaplı saldırılar başlar. Geçmiş dönemlerde Haçlı ordularının Müslüman halka yönelik giriştiği katliamlar, daha yakın tarihsel periyotta ise Almanya'da Yahudilere, Cezayir ve Bosna'da Müslümanlara yönelik gerçekleştirilen toplu imha hareketlerini bu kapsamdadır. Vanbeselaere'ın da (1999: 1) belirttiği gibi bu süreçte sivil halk, hatta bebekler bile *sırf yanlış gruba ait olduklarından* dolayı öldürülmektedir.

Gruplar arası sürtüşmelerde stereotiplerden ayrımcılığa, buradan da saldırganlığa, şiddete ve nihayet savaşımlara kadar pek çok form gözlenebilir. Görünürde ilk ortaya çıkacak olan kalıp yargılardır. Ancak Şerif ve Şerif'in (1996) deneylerinde de tespit edildiği gibi stereotipler çok basit gerekçelerle her an fiilî saldırganlıklara dönüşebilmektedir. Bununla birlikte ayrımcılığın hemen hemen her şekilde grupların birbirlerine yönelik politik, siyasî ve ekonomik güç elde etme arzularının ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Dinî gruplar arası çatışmalarda da bu durum söz konusudur. Ancak onu diğerlerinden ayıran dinî özelliği, çoğu kere, çatışmaya göreceli olarak yücelik ve ulvilik kazandırmaktadır² (Rose, 1951: 14-

² Bu noktada şu hususu belirtmekte fayda vardır: Yapılan ampirik çalışmalardan çıkan genel temayüle göre dinî davranış ölçekleri ile ön yargı ve ayrımcılık ölçekleri arasında oldukça tutarlı bir ilişki mevcuttur (Argyle ve Beit-Hallahmi, 1975; Beit-Hallahmi ve Argyle, 1997; Yapıcı, 2004). Bu durum Loewenthal'ın da (2017: 146) belirttiği üzere büyük bir paradokstur: Çünkü daha dindar olanlar genellikle daha ön yargılı olma ve ayrımcılık yapma eğilimi göstermektedir. Gerçi bu çalışmalarda "dindarlık" olgusunun daha ziyade "kurumsal dindarlık" ile yakından ilişkili olduğunu söylemek durumundayız. Çünkü Allport (1966), Allport ve Ross (1967) iç güdümlü /olgunlaşmış dindarlık olarak

15; Yapıcı, 2004: 23). Bu da tarih boyunca gerçekleşen din savaşlarının son derece kanlı olmasına zemin hazırlayan en önemli sebeplerdendir. Günümüzde İslamofobi Müslümanları temel hak ve hürriyetlerinde kısıtlama, imkânları paylaşma hususunda dezavantajlı kılma, hatta filli saldırılara maruz bırakma şekline bürünmüştür. Müslümanlar Bosna ve Arakan başta olmak üzere Filistin, Çeçenistan ve Doğu Türkistan'da çok çeşitli şekillerde ayrımcılık ve şiddete maruz bırakılmıştır. Dahası Kıta Avrupası, İngiltere, özellikle de ABD'de hem Müslüman bireylere hem de onların mabetlerine, iş yerlerine ve evlerine yönelik sözlü ve fiili saldırılar yapılmaktadır. Bu tür durumlar İslamofobinin ön yargıları aşarak şiddet içeren bir forma dönüştüğünü göstermektedir.

Kuramsal Çerçeve

Bir kişiyi mensup olduğu grup kimliğinden dolayı ayıplayan, kınayan, aşağılayan tutum ve davranışların, kısaca ötekiyle kurulan olumsuz ilişkilerin nedenlerinin araştırıldığı çalışmalarda farklı teorik yaklaşımlar takip edilmiştir. Bunlar "*birey temelli kuramlar*" ile "*grup-içi ve gruplar arası ilişkileri önceleyen kuramlar*" olmak üzere iki temel başlık altında toplanabilir.

Birey Temelli Kuramlar

1960'lara kadar ön yargı, stereotip ve ayrımcılık olguları psikolog tarafından "sosyal öğrenme", "engellenme-saldırganlık", "günah keçisi arayışı", "yetkeci/otoriter kişilik", "dogmatik kişilik" gibi birey-içi psikolojik süreçlerle açıklanmıştır. Bu tür yaklaşımlar öznel ihtiyaç ve isteklerle birlikte bireylerin kişilik yapılarının içinde yetiştikleri toplumda yaygın olarak bulunan ön yargıları ve ayrımcı tutumları kabule hazır hale getirdiğini vurgulamaktadır (Allport, 1954; Leyens, Yzerbyt & Schadron, 1996; Yapıcı, 2004).

Grup-İçi ve Gruplar Arası İlişkileri Önceleyen Kuramlar

Stereotip, ön yargı ve ayrımcılığı açıklamada bireyselci yaklaşımların yetersizliği yeni arayışları beraberinde getirmiş, son tahlilde söz konusu olguları "grup" düzeyinde çözümlenme çabalarını ön plana çıkaran iki farklı kuramsal yaklaşım filizlenmiştir.

kategorize ettiği dindarlık yönelimine sahip olanların daha az ön yargılı olduğu, dolayısıyla daha az ayrımcı davranış sergilediğini tespit etmiştir. Söz konusu çalışmaların genel bir değerlendirmesini yapan Gorsuch (1988), dindarlıkların içten ve yüzeysel olanların ön yargı ve ayrımcılık düzeylerinin farklılaştığını belirtmektedir. Bu bağlamda samimi dindarların daha az ön yargılı ve daha az ayrımcı olduğu söylenebilir. Bu da, ferдин iç dünyasına nüfuz eden dinî inanç ve ibadetlerin, o kişi de hoşgörülü tutum ve davranışların gelişmesine büyük bir destek sağladığı anlamına gelmektedir.

Birincisi *Gerçekçi Çatışma Teorisidir*. Şerif ve Şerif (1996) tarafından geliştirilen bu kurama göre gruplar kıt kaynaklara ulaşma hususunda rekabet halindedir. Bu rekabet ön yargı, ayrımcılık ve şiddeti beraberinde getirmektedir. Teorisini “Mağara Hırsızları” deneyiyle destekleyen Şerif ve Şerif’e (1996: 283-284) göre gruplar arası ilişkileri ve bu bağlamda ortaya çıkan stereotipleri, ön yargıları, düşmanlıkları, ayrımcı davranışları, şiddet ve saldırganlık içeren fiilleri, bireyin ruhsal ve zihinsel dünyasında cereyan eden hadiselerle, yani birey-içi süreçlerle açıklamak yetersizdir. Çünkü grup, bireylerin sadece ve basitçe sayısal toplamından ve onların bireysel psikolojileri ile bir araya gelmelerinden ibaret değildir. Kuşkusuz grupların oluşmasında psikolojik faktörler de önemli bir yer tutar. Fakat grup bir kere oluştuğundan sonra, orada cereyan eden hadiseleri sırf psikik süreçlerle izah etmeye çalışmak hatalı bir tutum olacaktır. Gerçekçi Çatışma Teorisini dinî gruplar üzerinde deneysel bir çalışmaya konu edinen Struch ve Schwartz’ın (1989) bulguları iki hususu ön plana çıkarmıştır: *Birincisi*, çıkar çatışmasının algılanmasıyla birlikte dış grup üyelerine karşı sert ve düşmanca tutumlar tezahür etmektedir. *İkincisi* ise dinî gruplarıyla ve kimlikleriyle özdeşleşmeleri kuvvetli olanlar diğer grup üyelerine göre özellikle kendi çıkarlarına yönelik bir tehdit algıladıkları zaman dış grupları daha olumsuz değerlendirmekte ve onlara karşı daha saldırgan olma eğilimi göstermektedirler. Bu araştırma gerek dinler (üst dinî kimlikler), gerekse mezhepler (alt dinî kimlikler) arası ön yargı ve stereotiplerin ortaya çıkmasında çıkar çatışmalarının çok önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymuştur. Hindistan ve Bangladeş’te Hindularla Müslümanlar, Balkanlarda ve Endonezya’da Hristiyanlarla Müslümanlar, Filistin’de Yahudilerle Müslümanlar, Arakan’da Budistlerle Müslümanlar arasındaki stereotipler, ön yargılar ve çatışmalar bu bağlamda değerlendirilebilir (Yapıcı, 2004: 47).

Gruplar arası ilişkileri grup düzeyinde çözümlenmek isteyen ikinci kuramsal yaklaşım Tajfel (1972) ve Turner (1979) tarafından geliştirilen *Sosyal Kimlik Teorisidir*. Bu teoriye göre iç grup tarafgirliğinin, dış gruplara yönelik ayrımcılığın ve stereotiplerin ortaya çıkmasından sorumlu olan temel süreç *sosyal kategorizasyon* yani gruplamadır. Kategorizasyon, birbirine denk veya benzer olayları, objeleri ve kişileri bazı ortak niteliklerinden hareketle sınıflama anlamına gelmektedir. Buna göre kategorizasyon deyince bireyin zihninde çevresini düzene sokmasına imkân veren psikolojik süreçler kastedilmektedir. Bu süreçlerin en önemli fonksiyonu ise bireyin zihninde fiziksel ve sosyal çevresini sistemleştirmesidir. Kategorizasyon süreciyle birey, bir yandan çevreye uyum sağlarken, öte yandan çevreden aldığı enformasyonu kendisinde önceden var olan kategori sistemine uydurur ve ona göre yorumlar (Leyens, Yzerbyt & Schadronek, 1996: 179; Tajfel, 1972: 275). Bu noktada belirtmek gerekir ki kategorizasyon süreci yansız (nötr) değildir, temelde bir değerlendirme ve yargı içerir (Deschamps & Devos, 1999: 155). Bu ise sosyal çevrenin sadece gruplandırılmadığı, aynı zamanda onun anlamlandırıldığını göstermektedir. Çünkü bu süreçte Bar-Tal’ın (1999: 45) “*grupun inançlarını oluşturan unsurlar*” olarak tanımlandığı *değerler, normlar, amaçlar, beklentiler, ideolojiler* vs. için

içine karışmakta; bunlar da bireyin mensup olduğu ve olmadığı gruplar arasındaki sınır çizgilerini belirlemektedir. “Biz” ve “onlar” şeklinde ortaya çıkan sosyal kategorizasyonda “biz” olumlu ve iyi, “onlar” ise olumsuz ve aşağılayıcı niteliklerle değerlendirilir. İşte burada grup kimliğinin sunduğu özsaygıyı artıran bir işlev üstlenen motivasyonel temel karşımıza çıkmaktadır. Buna göre sosyal kategorizasyon sadece sosyal dünyanın basitleştirilerek sistemleştirilmesi demek değildir. Bunun da ötesinde o, bireyin kendilik tanımı için bir uygun oryantasyon sistemi üretmekte, böylece onun toplumdaki yerini tanımlamaktadır. Bu şekilde cereyan eden süreçle birlikte gruplar üyelerine sosyal bir *kimlik* edinme imkânı sunmaktadır. Bu ise büyük ölçüde *öteki ile sosyal ilişkilere* ve kendilerini olumlu görme ve değerlendirme arzusuyla gerçekleştirilen *sosyal kıyaslamalara* dayalıdır. İşte bu süreçte bireyin kendi kimliğini diğer grup kimlikleriyle karşılaştırarak inşa ettiğini görmekteyiz (Tajfel, 1972: 296; Turner, 1979: 154; Leyens, Yzerbyt & Schadron, 1996: 89). Çünkü bireyler kendilerini başkalarıyla kıyaslama yapmaksızın değerlendirmeleri mümkün değildir. Buradan hareketle *her grubun başka bir grup karşısında, başka bir gruba rağmen ve başka bir grupla birlikte var olduğu, insanın kimliğinin de sadece bir grup içerisinde şekillenmediği* söylenebilir. Ayrıca *bir grup tek başına var olmadığı gibi grup aidiyetinden kaynaklanan sosyal kimlik de sırf bir grup içerisindeki ilişkilere göre biçimlenmez. Esasen o, başkalarıyla kıyaslanmak suretiyle oluşmaktadır* (Bilgin, 1996: 86). Ancak iki grup arasında gerçekleştirilen kıyaslamalar da kimliğin oluşumu için yeterli değildir. Mesela; bir kişiyi “Müslüman” olarak kategorize etme olgusu o kişinin sadece “Hıristiyan” kategorisiyle kıyaslanması sonucu ortaya çıkmaz. Zira burada davranışsal muhteva ile birlikte bireyin kimlik değerlerini oluşturan sosyal grubun inançları da devreye girmektedir. Sonra burada yapılan kıyaslamaların grup ve birey için hayati öneme sahip konularda meydana geldiğini hatırlatmamız gerekir. Zira birey olumlu bir sosyal kimliği hayati konularda yapılan kıyaslamalarla edinmektedir. Bu da kişiyi kendi grubunu olumlu stereotiplerle değerlendirmeye götürür (Bourhis & Gagnon, 1994: 748; Leyens, Yzerbyt & Schadron, 1996: 89). Şu halde *sosyal kıyaslama*, aynı zamanda, *sosyal farklılaşmayı* da beraberinde getirmektedir, yani sosyal çevre içerisinde bir grup “öteki”, “başkası”, “onlar” vs. şeklinde algılanmıyorsa, diğerlerinden yeteri kadar farklılaşmadığı için, kendine has karakteri ile farklı bir grup olarak değerlendirilmeyecektir (Tajfel, 1972: 295; Turner, 1979: 153). Burada söz konusu edilen sosyal kıyaslamaya dayalı sosyal farklılaşma birey açısından istenen ve arzulanan bir durumdur. Çünkü Tajfel’in de (1972: 293) belirttiği gibi, herkes yaşadığı sosyal çevre içerisinde ya mevcut olan olumlu sosyal kimliğini sürdürmek veya kendisine saygınlık sağlayacak olan olumlu bir sosyal kimliğe sahip olmak arzusuyla hareket etmektedir. İslamofobi olgusunda da bu hususu gözlemek mümkündür. Özellikle Hıristiyanlar, Yahudiler ve Budistlerin stereotipler ve ön yargılarla mahkûm ettikleri Müslümanları kendilerine göre değersiz ve aşağı bir sosyal kategoriye yerleştirdiklerini, kendi sosyal kimliklerini ise evrensel değerleri oluşturan ve taşıyan bir statüye yerleştirerek yüceltiklerini görmekteyiz.

Teoriden Pratiğe

Fobi ve İslamofobi

Yunan mitolojisinde Dehşet Tanrısı'nın adı olan Phobos'dan türetilen fobi, kişinin yaşamını olumsuz etkileyecek şekilde herhangi bir şeye karşı duyulan tedirginlik ve olağan dışı korkuyu ifade etmektedir. Bireye fazlaca rahatsızlık vermeye başlayan herhangi bir korku anksiyeteye dönüşürse fobi adını almaktadır. Çünkü fobiler belli bir nesnenin durumun veya etkinliğin yarattığı akıldışı, aşırı, yoğun ve inatçı bir duygudur. Dahası bu korkuyu yaşayan kişi fobik uyarıcıdan kaçınmak için şiddetlice arzu hisseder. Kaçınmak mümkün olmadığı zaman da kaygı ve panik tepkisi alevlenir (Budak, 2009: 292). Tam da bu noktada şu ayrımı yapmak gerekir: normal korku insanı tehlikeye karşı uyarıcı ve önlem almaya iten sağlıklı bir tepki iken fobik korku insan için tehlike oluşturmayan nesne ya da durumlar karşısında yaşadığı anlamsız, gerçeğe uymayan, abartılı ve bilinçdışı bir korkudur (Bakırcıoğlu, 2012: 364).

İslamofobi kavramı Türkçe'ye *İslâm karşıtlığı* olarak çevrilmektedir, ancak bu basitçe bir İslâm karşıtlığı değildir. Irkçılık, yabancı düşmanlığı, ön yargı ve ayrımcılık gibi pek çok dışlayıcı tutumu içermektedir (Karlı, 2013: 80-81). Espozito (URL¹), Yeni Şafak Gazetesi'nde yayımlanan bir röportajında şöyle demektedir: *"Kanaatimce temel anlamda İslamofobi, Müslümanların din hürriyetini, sivil özgürlüklerini ve insan haklarını ihlal eden ve sıklıkla da ayrımcılığa, ön yargılara ve nefret suçlarına ya yol açan ya da bunların oluşmasını tahrik eden söz ve eylemlerdir."* Çünkü İslamofobi, İslâm dinine ve bu dinin mensuplarına karşı kendi varlıklarını tehdit ettikleri gerekçesiyle tedirginlik duyma ve korku yaşama anlamındadır.

İslamofobinin Tarihsel Kökenleri

İslamofobinin tarihini ilk vahyin geliş dönemine kadar götürmek mümkündür. Zira ilk vahiyde birlikte "biz", yani "Allah'a inananlar" ile "onlar", yani "putperestler" ayrımı şekillenmeye başlamıştır. Bilişsel ve duyuşsal anlamda muhtevası vahiyde doldurulan bu ayrımla birlikte nev-i şahsına münhasır Müslüman kimliğinin oluşmaya başlamıştır. Allah, insan ve toplum algısı itibarıyla Mekke döneminde Mekkeli müşriklerden farklılıklar vurgulanırken, Medine döneminde önce Yahudilerden daha sonra da Hıristiyanlardan ayrışma ve farklılaşma gerçekleşmiş, netice de spesifik bir Müslüman kimliği ortaya çıkmıştır (Yapıcı, 2004: 104-105). Bu noktada şu hususun altını önemle çizmek gerekir ki kimlik sadece grubun kendisini nasıl algıladığı ile oluşmaz. Bununla birlikte diğer grupların onları nasıl algıladığı da önemlidir. Çünkü kimlik karşılıklı etkileşim içinde oluşur. Süreci, İslâmiyetin tarihsel gelişimi ve Müslüman kimliğinin oluşumu açısından değerlendirecek olursak, hem Mekke hem de Medine döneminin "biz" ve "onlar" bağlamında dinî-sosyal kimlikler arası gerilim ve

çatışmaların psiko-sosyal, siyasal, ekonomik ve teolojik alt yapısını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

İslâm ile edindikleri kimliğin kendilerine kazandırdığı yüksek moral ve sürekli başarının doğurduğu güvenle fetih hareketlerine girişen Müslümanlar (Parry, 1988: 399), başta Kudüs ve Filistin olmak üzere Anadolu ve İspanya'yı, yani Hıristiyanların topraklarını ele geçirince, bu gelişmeleri kimliklerine yönelik ağır bir tehdit olarak algılayan Hıristiyanlar, "dinsiz" ve "barbar" diye nitelendirdikleri Müslümanlara karşı Haçlı Seferleri düzenleyerek mücadeleye girişmişlerdir³ (Coşar, 2000: 51). Müslümanlar Hıristiyan devletlere karşı zafer kazandıkça Hıristiyan dünyasında İslâm'ın "şiddete dayalı" ve "sapık" bir din, Müslümanların da "zalim" ve "barbar" olduğu yönündeki ön yargılı kanaatler, özellikle papazların da kıskırtmasıyla son derece sertleşmiş ve on birinci yüzyılda Haçlı Seferleri ile zirveye ulaşmıştır (Miles, 2000: 31). Milton-Edwards da (2002: 33) İslamofobi kavramını Haçlı Seferleri ile başlayan tarihsel bir süreklilik bağlamında değerlendirmekte ve bu sürekliliğin bugün de devam ettiğini vurgulamaktadır.

"Bırakın" diyor Papa II. Urban, "özel hayatlarında iman sahiplerine karşı habişçe savaşmak alışkanlığında olanlar şimdi kâfirlere karşı savaşsın. Bırakın! Önceleri haydut olanlar şimdi düşmana karşı asker olsun. Bırakın! Önceleri birbiriyle çekişenler şimdi barbarlara karşı mücadele etsin". Bu konuşmada "kâfir", "düşman" ve "barbar" olarak nitelendirilen Müslümanlar da, aynı şekilde, Hıristiyanları "kâfir" olarak itham etmektedir. Çünkü Lewis'in de (1996: 19) vurguladığı gibi: "Müslümanların gözünde gerek Hıristiyanlar gerekse Yahudiler, dinleri eksik ve bozulmuş olduğu halde, kendilerine sunulan en son ve en mükemmel dini bile ve aptalca reddeden kimselerdir". Kuşkusuz "biz" in üstünlüğünü vurgulayan etnosantrik tutumlar her dinî grupta mevcuttur. Zira Watt'ın da (2002: 84) belirttiği üzere, hiçbir kişi hakikatin özünü temsil ettiğine inanmadığı bir dine mensup olmaz. Bununla birlikte şu hususun altını çizmek gerekir ki, her ne kadar kâfir olarak algılandılar da, gerek Yahudiler gerekse Hıristiyanlar "cizyelerini vermek şartıyla" (9/Tevbe, 29) inanç ve ibadet hürriyeti kazanarak İslâm toplumu içerisinde dışlanma ve fiilî saldırılara maruz kalmadan hayatlarını rahatlıkla sürdürmüşlerdir. Bu durumu Lewis (1996: 17-18): "Müslüman yönetimi altındaki Yahudi ve Hıristiyanlar imanları uğruna şehit olmak zorunda bırakılmamış ve onlar, İspanya'da Müslüman ve Yahudilere yapıldığı gibi sürgün, din değiştirme ve ölüm arasında bir tercihe mecbur edilmemiştir" şeklinde özetlemektedir.

Martin Luther'in İslâm'a ve Kur'an-ı Kerim'e yönelik ithamları Hıristiyanların Müslümanlara bakışının tarihsel köklerini gösterir mahiyettedir: "Kur'an" diyor Luther "ne kadar Tanrı belası, ne kadar bozuk, ne kadar umutsuz, yalanlarla ve uydurma efsanelerle dolu bir kitaptır." Kendi ifadesiyle o, Kur'an'ın

³ İslâm'ın ilk ortaya çıktığı yıllarda her ne kadar heretik kabul edilse de Hıristiyanlığın sapık bir mezhebi olarak değerlendirilmeyen, dolayısıyla mensuplarının aforoz edilemediği İslâm dini (Coşar, 2000: 50-51) özellikle Şamlı Yuhanna ile başlayan süreçte farklı ve kendine özgü bir dinî gelenek olarak değil Arianizm gibi Hıristiyanlığın içinde zuhur etmiş heretik bir Hıristiyan mezhebi olarak nitelendirilmiş ve bu tür söylemler çok çeşitli sebeplerle de birleşerek iyice yaygınlaşmıştır (Ayдын, 2001: 37-40).

sahteliğini Hıristiyanlara göstererek hem Muhammed'e ve Türklere zarar vermek hem de Hıristiyanların moral motivasyonlarını yükseltmek istemektedir (Hıdır, 2007: 154). Luther'in İslâm dini ve onun birinci kaynağı Kur'an'a yönelik bu tutumu, teolojik olmaktan ziyade Osmanlı Devleti'nin Viyana kapılarına ulaşmasıyla yakından ilişkilidir, yani sosyo-politiktir. Esasen *"Türklere karşı savaşmak istiyorsak şimdi onların en az olduğu yer olan buradan [Viyana'dan] başlayalım"* demesi de bu bağlamda dikkat çekicidir (Hıdır, 2007: 166). Dolayısıyla onun ön yargılarının oluşmasında dönemin siyasal olaylarından mülhem İslâm'a yönelik negatif atmosferin belirleyici olduğu söylenebilir.

İlk oluşumundan sonra sosyal öğrenme süreciyle nesilden nesle aktarılan ön yargılar, toplumların kolektif şuurlarında sosyal temsiller olarak varlığını devam ettirir. Bugün Hıristiyanların Müslümanlara bakış açılarında böyle bir durumu gözleyebilmek mümkündür. İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i anlamada Batılı Hıristiyanlar için çeşitli sıkıntılar olduğundan bahseden Watt (1988: 45) bunun sebebini Hıristiyanların Orta Çağ'daki atalarından tevarüs eden ön yargılardan kendilerini kurtaramamış olmalarına bağlar. Ona göre, Haçlı Seferlerinin acıları ve Müslümanlarla yapılan diğer savaşlar Hıristiyanların Müslümanları, özellikle de Hz. Muhammed'i tüm kötülüklerin tecessüm etmiş hali (kötülüklerin anası) olarak görmelerine sebebiyet vermiştir. O dönemdeki propagandaların etkisinin bugün hâlâ Batılıların İslâm'a yönelik tasavvurlarını etkilemeye devam ettiğini söyleyen Watt (1988: 45), günümüzde Hıristiyan dünyada Budizm hakkında konuşacak güzel şeyler bulmanın, İslâm hakkında güzel şeyler bulmaktan daha yaygın ve kolay bir tavır olduğundan bahsetmektedir.

Miles (2000: 30-31) Avrupa'da İslâm'a bağlı olarak belirlenen öteki imgesinin "barbar", "yoz", "kötü" ve "zalim" olarak tanımlandığını, İslâm'ın "sahte" ve "sapık bir din" şeklinde değerlendirildiğini, Hz. Muhammed'in de şiddeti ve cinselliği ön plana çıkaran sahte bir peygamber ve İsa'ya düşman bir şeytan biçiminde tasvir edildiğini belirtmektedir. Hıristiyanlar İslâm dinini kendileri gibi Tanrı'ya inananların dini olarak değil, ya Hıristiyanlıktan sapmış bir akım, heretik bir mezhep ya da Hıristiyanlardan intikam almak için İsa'nın can düşmanı Şeytan tarafından Muhammed'e kurdurulmuş sahte bir din olarak görmüşlerdir. Hz. Peygamber'in yalancı ve sahtekâr olarak değerlendirildiği bu süreçte Kur'an-ı Kerim de "iğrenç ve şeytanî bir niyetin ürünü, yalan yanlış ve zararlı" bir kitap olarak tanımlanmaya başlamıştır (Watt, 1991; Aydın, 2001; Adam, 2002; Yapıcı & Albayrak, 2002). Aydın'ın da (2001: 42) belirttiği üzere Hıristiyanların öncelikle Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a yönelik ön yargıların ve stereotiplerin temelinde, hem askerî, hem siyasî, hem de coğrafi olarak Müslümanların Hıristiyanların (Doğu Roma/Bizans'ın) aleyhine ilerlemelerini önleme arzusu yatmaktadır. Zira çok sayıda Bizanslı Hıristiyan'ın Müslümanlığı kabul etmesini engellemek için nesnel bilgiye dayalı olmayan ama Hıristiyan kimliğini korumayı hedefleyen aşağılayıcı ön yargıların ve stereotiplerin üretilmesi, yani Hz. Muhammed'in sahte ve yalancı bir peygamber olduğu fikrinin Hıristiyanlar arasında yayılması ilk planda hem

geçerli, hem de etkili bir çözüm olarak görülmüştür. Nitekim gelişmeler bu yönde devam etmiş, hatta daha sonraki devirlerde onların ön yargıları ve düşmanlıkları edebiyat ve sanat eserlerine de yansımıştır. Mesela Schimmel; Dante'nin 'İlahi Komedi'sinde Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin cehennem en alt tabakasında tasvir edilmesinin, dünyada Hıristiyanlıktan sonra evrensel iddialara sahip ve kitleleri peşinden sürükleyen büyük bir dinin (İslâm) ortaya çıkışını onaylamayan Hıristiyan çoğunluğun fikirlerini yansıttığını söylemektedir (akt. Aydın, 2001: 43-44). Miles'e (2000: 31) göre Hıristiyanların zihnine var olan bu tasvirler, sadece Hz. Muhammed ile ilgili kişisel nitelendirmeler değildir. Müslümanlar da aynı Muhammed gibi şiddet ve cinsellik yanlısı, barbar ve sapık inançlı kişiler olarak algılanmıştır. İslâm dini çok eşliliğe, eşcinselliğe ve genel bir cinsel gevşekliğe izin veren, hatta bu tür kötü fiilleri sürekli teşvik eden sahte bir inanç sistemi olarak tanımlanmıştır. "Saldırganlık" ve "savaş" üzerine kurulu İslâm'da Müslüman olmayan herkesin vahşice öldürüleceği veya köleleştirileceği bir "kutsal savaş" (cihat) inancının olduğu, bu sebeple Müslümanların her türlü kötülüğü yapabilecekleri iddia edilmiştir (Yapıcı, 2004: 123; Yapıcı & Albayrak, 2002: 39). Kanaatimizce bugün Hıristiyanlar tarafından İslâm'ın şiddete dayalı, fanatik, hoşgörüsüz, demokratik olmayan ve kaderci bir din (Öğütçü, 1997) olarak algılanmasında ilk dönemlerde oluşan bu tür ön yargıların büyük bir hissesi vardır. Şu halde diğer dinî gruplara yönelik tasavvurlar bir kere oluştuğundan sonra, onlar kolay kolay değişmeden sürüp gitme eğilimi göstermektedir. Ancak şu hususu da önemle vurgulamak gerekir ki, gruplar arası ilişkilerin niteliğinin dostça ya da düşmanca olması da stereotiplerin muhtevasının olumlu ya da olumsuz olmasını etkileyebilmektedir. Zira dinî gruplar arasındaki hasmane tutumlar, olumsuz ve antipatik değerlendirmeler, sadece dinî etnosantrizm ve olumlu bir sosyal kimlik ihtiyacı ile güdülenmiş değildir. Bununla birlikte dinî gruplar arası ilişkilerin doğası da bu hususta çok önemli bir rol oynamaktadır.

Müslümanlara Yönelik Tarihsel Ön Yargılardan İslamofobiye

Hıristiyanların Müslümanlara yönelik tarihsel ön yargıları İslamofobinin ilk temellerini oluşturmaktadır. Ancak günümüzdeki İslamofobiyi sadece ortaçağdan tevarüs eden stereotipik algılar ile ön yargılı tutum ve davranışlar üzerinden izah etmek yeterli değildir. Bu noktada sosyal kimlik teorisinin temel öngörülerinden olan "yeterli neden" ile "gerekli nedenler" arasını ayırarak yürümek gerekir. Kuşkusuz yeterli neden "biz" ve "onlar" algısıdır. İçeriği kültürle doldurulan bu algı, sosyal kimlik açısından insanları basitçe Hıristiyan ve Müslüman olarak sınıflamak demek değildir. Bu noktada sosyal evrimciliğe dayanan Batılı zihnin çalışma biçimine dikkat etmek gerekir. Evrimini tamamladığını düşünen Hıristiyan Batılı zihne göre "biz" ve "onlar" insanlar ve insanımsılar, evrimini tamamlamış olanlar ve tamamlanmamışlar, beyni gelişmiş olanlar ve olmayanlar, efendiler ve köleler, Avrupalılar ve ötekiler, medeniler ve vahşiler, dolayısıyla medeniyet kuranlar ve medeniyet yıkanlar şeklinde kesin hatlarla birbirinden ayrılan ikili

sınıflama içermektedir (Göka, 2016). Örneğin hümanist ve bireysel ahlakçı bir yazar ve düşünür olan André Gide gibi bir şahsiyet bile 1914'te İstanbul'a geldiğinde şöyle der: *"Konstantiniyye (İstanbul) bütün ön yargılarımı doğruluyor... Türklerin kıyafetleri dünyanın en çirkin kıyafeti. Zaten Türkler de bu çirkin kıyafeti hak eden bir millet. Batı medeniyeti sadece güzel değil, aynı zamanda tek medeniyettir"* (akt. Kalın, 2016: 245).

İslamofobinin anlaşılmasında Batının kolektif bilinç dışını mutlaka hesaba katmak durumundayız. Bu bağlamda Hıristiyanların XVI. yüzyıla kadar Müslümanlar karşısında sürekli gerilemelerinin beraberinde getirdiği ağır bir travma ile karşı karşıya oldukları bilinen bir gerçektir (Göka, 2016: 102; Kirman, 2010: 25-26). Bu kaygı hala yok olmamış, kolektif bilinç dışına süpürülmüştür. Bilindiği üzere kolektif bilinç dışı tutumları ve davranışları etkilemeye devam eder. Nitekim öyle de olmaktadır. Bununla birlikte özellikle coğrafi keşifler ve sanayi devrimi Batılılarda sömürgecilik ahlakını beraberinde getirmiştir. Rönesans ile birlikte yeniden Roma ahlakına dönen Avrupa (Esed, 2011) bu dünyanın inşasında insan-metafizik ilişkisini reddederek rant ve dünyevi haz merkezli insan-insan ilişkisine geçiş yapmıştır. Bu durum sömürgeci mantıkla birleşince zaten evrimini tamamlamamış olan Amerika, Afrika ve Asya halklarını "medeni hale getirme" adına köleleştirme ve o topraklardaki zenginlikleri fütursuzca kullanma noktasına götürmüştür. Avrupalılar gerek sömürgecilik sürecinde gerekse dünya savaşlarında yaptıkları zulümleri bilinç dışlarına itmişlerdir. Dahası sömürgecilik ve iki büyük dünya savaşında ortaya çıkan vahşetin travmalarıyla da yüzleşmemiş/yüzleşememişlerdir. Hatta kendi aralarındaki gerilimi bastırarak ortak bir düşman yaratma (günah keçisi) arayışına girişmişlerdir. İşte bu süreçte en iyi günah keçisi İslâm dini ve Müslümanlardır (Göka, 2016: 103-104).

ABD ve Avrupa başta olmak üzere Hıristiyanlar İslâm'a ve Müslümanlara yönelik tarihsel ön yargıları ile sömürgeci politikaları ve dünya savaşları dâhil insanlığa yaşattıkları vahşetleri önce inkâr etme mekanizmasıyla yok saymışlar daha sonra yansıtma ile kendi suçluluklarını Müslümanlara aktarmışlardır (Göka, 2016; Kirman, 2010). Aktüel durum da onları bu hususta desteklemiştir. Çünkü küreselleşmeyle beraber Müslümanlar bugün dünyanın dört bir yanında yaşamaktadırlar. Özellikle Avrupa'da Hıristiyanlardan sonra en büyük dinî grubu Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu arada Avrupa'daki Müslümanların büyük bir çoğunluğunun Asya, Kuzey Afrika ve Ortadoğu kökenli olduğu bilinmektedir. Ayrıca Avrupa'daki Müslüman halkın yaşadığı topluma uyumu ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Kirman, 2010).

Avrupa ve ABD önce ılımlı İslâm, daha sonra Euro-İslâm kavramlarını geliştirmiş, İslâm'ı adeta kendi istedikleri şekilde ehlileştirme istemiştir. Anlaşılan bu projeler başarılı olmayınca Müslümanlara yönelik ötekileştirme hızlanmıştır. Zira Avrupalılara göre İslâmi değerler Batılı demokrasi ve insan hakları ile uyumsuzdur. Bu noktada bir iç eleştiri yapmamız da kaçınılmazdır. Müslümanlara yönelik olumsuz imajın, ön yargı ve stereotiplerin ortaya

çıkmasında bizzat Müslümanların da katkısı vardır. Özellikle bazı Müslüman topluluklarda kadın haklarının sınırlanıyor olması, işlenen namus ve töre cinayetleri de bu olumsuz algıları destekleyici mahiyettedir (UHİM, 2005). İşte bu noktada Batılılardaki temel korkunun, kendi kurdukları dünyada özellikle sayıları hızla artma eğilimi gösteren Müslümanların Batılı değerlere tam bir uyum göstermemesi, hatta bunlara düşman olarak algılanması olduğunu söylemek mümkündür. “Avrupa’da Yükselen Ayrımcılık Nefret, İslamofobi ve Irkçılık” (UHİM, 2005) araştırmasına göre Müslümanların 1950’li yıllarda Avrupa’da 800 bin Müslüman mevcutken, bugün rakam 23 milyonu aşkındır. Bu haliyle Müslümanlar Avrupa’nın %4,5’lik kesimini oluşturmaktadır. Her yıl bir milyon kadar Müslüman Avrupa’ya göç etmektedir. Avrupa’da Müslümanların doğum oranları, Müslüman olmayanlara göre 3 kat daha fazladır. Tahminlere göre 2050 yılında Müslümanların Avrupa’daki nüfus oranı %20 civarında olacaktır. Bu durum basitçe Müslümanların sayısının artması değil, bunun da ötesinde Avrupa’nın nüfus olarak kalabalıklaşması demektir. Dolayısıyla bir yandan var olan Müslüman nüfusun, diğer yandan mühtedilerin (başka bir dinden İslâmiyet’e geçen kimseler) artmasıyla, Avrupalılarda İslamofobinin yükselişe geçmesi arasında yakın ilişki var gibi görünüyor (UHİM, 2005; PEW FORUM, 2010). Bahsettiğimiz çok çeşitli sebeplerle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Müslümanlar, Yahudilerden sonra Avrupa’nın yeni ötekileri olmuşlardır. Batı antisemitizmden İslamofobiye doğru evrilmektedir.

Tarihin Sonu mu, Medeniyetler Çatışması mı?

Özellikle XIX. ve XX. Yüzyıllar Müslümanların bilimsel, siyasal, askeri ve toplumsal planda gerilediği ve tarihe yön veren aktörlük özelliğini kaybettiği dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte Batılılar sömürgeleştirilme faaliyetlerini (petrol, doğal kaynaklar ve iş gücü) olanca hızıyla devam ettirmişlerdir. Müslümanlar soğuk savaş yıllarında SSCB’ye karşı uygun ve elverişli bir koz ve silahlı kuvvet olarak kullanılmıştır. ABD merkezli liberal kapitalizmin tüm dünyaya hâkimiyetini ilan etmesi, yani SSCB tehdidinin ortadan kalkması, adeta ideolojilerin iflasını ve Fukuyama’nın (2016) ifadesiyle tarihin sonunu ilan etmiştir. Yeni kurulan bu sisteme kuvvetli bir öteki bulma ihtiyacı hâsıl olunca İslâm ve Müslümanlar devreye sokulmuştur. Medeniyetler çatışması tezi de bu anlamda dikkate değerdir (Huntington, 2014). Aslında burada çatıştırılan başka medeniyetler değil, doğrudan doğruya İslâm ile Hıristiyanlıktır. Batı, yeniden ürettiği “biz” ve “onlar” üzerinden kendini tanımlamaya başlamış, bu süreçte kolektif bilinç dışlarında tortulaşmış bulunan tarihsel korkularını yeniden güncellemiş, böylece güçlü bir öteki yaratarak kendi sosyal kimliğini yüceltme yoluna gitmiştir. Kanaatimizce Batılılar, şu anda olmayan ancak olmaması için olacakmış gibi mücadele ettikleri bir düşman inşa etmişlerdir. Kendilerine alternatif gördükleri İslâm medeniyetinin yeniden inşasına karşı kuvvetli bir mücadele ile yoğun tedbirler almaktadırlar.

Medeniyetler çatışması bağlamında düşünülecek olursa 11 Eylül hadisesi İslamofobinin yükselişinde merkezi öneme sahiptir. Ancak bu tarih, Batılıların zihninde hiç olmayan İslamofobinin ortaya çıkışına değil, zaten var olan İslâm karşıtlığının yeniden güncellenerek tüm dünyaya servis edilmesine işaret etmektedir (Kirman, 2010: 24). Örneğin 1997 yılında yayınlanan “Islamophobia: A Challenge For Us All” (İslamofobi: Hepimize Karşı Bir Meydan Okuma) başlıklı rapor, İslamofobinin sadece 11 Eylül’ün ürünü olmadığını, tarihsel olarak daha eski zamanlardan beri var olduğunu teyit edicidir. Bu rapora göre İslâm korkusu ve karşıtlığı Batılı insanın bilincinde yüzyıllardır mevcuttur, ancak bunun tehlikeli boyutlara ulaşması son yirmi yılda gerçekleşmiştir. “İslamofobi” kavramının teknik anlamda ilk kez kullanıldığı bu raporda, söylem analizi yöntemiyle Batılı zihnin İslâm algısı şu şekilde tasvir edilmiştir:

- 1) İslâm’ın yeknesak (monolitik) bir yapısı vardır. Bu nedenle hem diğer dinlerden farklı hem de değişime kapalıdır.
- 2) İslâm, diğer kültürlerle ortak değerleri olmayan apayrı bir dindir, bu anlamda o, tam bir “öteki”dir.
- 3) İslâm, Batı nazarında “aşağı”, “bayağı”, “barbar”, “irrasyonel”, “ilkel” ve “cinsiyet ayrımcılığı” yapan bir dindir.
- 4) İslâm; “düşman”, “acımasız”, “saldırgan”, “şiddet içeren”, “terörizme destek veren”, “medeniyetleri çatıştıran” bir dindir.
- 5) İslâm, dinî inançların siyasî ve askerî çıkarlar için kullanılan manipülatif bir siyasî ideolojidir.
- 6) Müslümanlar tarafından Batı kültürüyle ilgili yapılan eleştiriler hiçbir değer taşımaz, anında reddedilir.
- 7) İslâm, ana akım (Sünnilik) dışında kalan Müslümanları da dışladığı için ayrımcı ve ötekileştirici bir dindir.
- 8) Tüm bu nedenlerden dolayı İslâm karşıtlığı doğal ve normaldir (akt. Kirman, 2010: 24)

Söz konusu raporda İslâm dini ve Müslümanlar için kullanılan olumsuz ve aşağılayıcı ön yargıların tarihsel süreçte oluşan ve günümüze aktarılan ön yargılarla örtüşmesi, stereotipik algılardaki sürekliliği göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Çeşitli raporlarda 11 Eylül sonrasında Avrupa ve ABD’de İslamofobinin görünür hale geldiği ifade edilmektedir. Örneğin Almanya’da Müslümanlar, Cuma namazı çıkışında taciz noktasına varırcasına kitle kontrol operasyonuna tabi tutmuştur. Yapılan çalışmalarda Hıristiyanların Avrupa’da yaşayan Müslüman göçmenleri potansiyel tehdit olarak algıladıkları ve istemedikleri tespit edilmiştir (Open Society Institute, 2009). Londra’da yaşayan Müslümanlar da benzer durumlardan mustarıptir (Open Society Foundations, 2012) Müslümanların İslamofobi nedeniyle karşı karşıya kaldıkları ayrımcılığın boyutlarını ele alan çalışmalardan biri de 2005 yılında “Uluslar Arası Helsinki İnsan Hakları

Federasyonu” tarafından yayınlanan rapordur. On bir farklı ülkeden alınan sonuçlara göre Müslümanlar, “içimizdeki düşman” gibi görülmekte, İslâm’a yönelik hakaretler artmakta, dahası Arapça isme sahip her 5 kişiden birine iş kapısı kapatılmaktadır (Canatan, 2007: 38). Benzer şekilde Wilhelm Heitmeyer’in İslamofobi ile ilgili yapmış olduğu bir araştırmaya göre Almanların %28,5’i Müslümanların Almanya’ya göçünün yasaklanmasını talep etmektedir. Bu oran 4 yıl içinde %4,5 oranında artmıştır. Yine Almanların %80’i İslâm kelimesini “fanatizm” ve “kadına baskı” ile özdeşleştirmektedir (Yavuzcan, 2007: 316). “Muslim’s Right Belgium” platformu Belçika’da da durumun çok farklı olmadığını belirten bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda Müslümanlara yönelik bir yılda 713 ayrımcılık vakası listelenmiştir. Bununla birlikte ORİV (2014) tarafından “Fransızca Konuşulan Avrupalı Ülkelerde İslamofobi ve Irkçılık Üzerine Hazırlanan Rapor”da Müslüman karşıtı eylemlerin hangi düzeyde olduğunun hâlâ tam olarak bilinmediği, mevcut istatistiklerin yetersiz olduğu, pek çok şikâyetin kayıtlara geçmediği belirtilmektedir. ABD merkezli “The Pew Research Center’s Forum on Religion and Public Life” isimli sivil toplum örgütü tarafından yayımlanan “Medyada Din: 2010” başlıklı araştırma sonuçlarına göre, 2010 yılında Amerikan medyasında çıkan din konulu haberlerde en fazla İslâm ve Müslümanlık ele alınmakta, dahası Müslümanlara yönelik haberlerin içeriği diğer inanç sistemlerine kıyasla daha fazla şiddet unsuru içerecek şekilde verilmektedir. Ayrıca ABD’de insanların %35’i İslâm dini ve Müslümanlar hakkında olumsuz nitelendirmelerde bulunmaktadır (İKV Değerlendirme Notu, 2012).

Tüm bu veriler göstermektedir ki İslâm’a duyulan karşıtlık ile birlikte Müslümanların potansiyel tehdit olarak algılanması her geçen gün artmaktadır. Buradan hareketle tarihsel ön yargıların yeni şartlarla güncellenerek süreklilik kazandığı söylenebilir.

Müslümanlar İslamofobinin Neresinde?

Batılılar İslâm’ı ve Müslümanları yargılarken algıda seçicilik yapmakta, olumsuz örnekleri tüm Müslümanlara genellemektedirler. Sevmedikleri ve düşman olarak gördükleri için Müslümanları, Avrupa ve ABD’de, yani Hıristiyan kültürün hâkim olduğu bölgelerde istememektedirler. Son dönemlerde Arakan’da yaşanan hadiseler, Budistlerin de İslamofobiye teslim olduğunu gösterir mahiyettedir. Özellikle basın-yayın, TV ve internet Müslümanlara yönelik *enformatik cehaleti* (Avcı, 1990) artırıcı bir fonksiyon üstlenmektedir. Mevcut durum analiz edildiğinde siyasal, sosyal, ekonomik ve psikolojik faktörlerden beslenen İslamofobinin özellikle Hıristiyanları iyice sardığı, hatta onların duyuşsal ve düşünsel anlamda hastalıklı (fobik) bir görüntü çizdiği rahatlıkla söylenebilir. Tam da bu noktada sormak gerekir: Acaba Müslümanlar İslamofobinin gelişip yayılmasında Hıristiyanların eline bol miktarda malzeme vermekte midir? Maalesef bu soruya; “Evet” demek durumundayız. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz: Batılı zihnin

ürettiği İslamofobi ve onun istenmeyen sonuçları mutlaka eleştirilmeli, ancak özellikle günümüzde bu sürece Müslümanların farkında olarak ya da olmayarak verdiği olumsuz katkılar da göz ardı edilmemelidir. Sadece Batılıları suçlamak, İslâm dünyasının bunalımlarını görmemek, değer ve medeniyet üreten bir din ve dindarlıktan değer ve medeniyet tüketen bir yapıya doğru koşar adım ilerlemenin farkında olmamak Müslümanlar için ciddi bir handikaptır (Yapıcı, 2009). Kuşkusuz bu durum sosyal değişme ve modernleşme konusuyla da yakından ilişkilidir. Zira bireyin kimlik sisteminin bütünüyle sarsıntı geçirdiği küreselleşme sürecinde aidiyet hissini sağlayan kültürel ve dinî anlam kodları sürekli müphemleşmektedir (Sayar, 2003). Bu da beraberinde yabancılaşma, asimilasyon, değer yitimi ve değer erozyonu olarak da adlandırılan durumları beraberinde getirmektedir. Öyle ki siyasal, ekonomik, kültürel, teolojik ve etik bakımdan ya tamamen Batılı tarzda modernleşme (dışa açılma) ya da tamamen geleneğe tutunma (içe kapanma) şeklinde birbirini dışlayan iki farklı eğilim görülmektedir. Luckmann'a (2003: 34) dayanarak söyleyecek olursak, bu süreçte, hayatı bir bütün olarak kuşatan inançlar ve değerler, artık kuşatıcı değil, adeta part-time normlara dönüşmektedir. Dahası bu süreçte bir yandan dinî-sosyal kimlikler flu bir hal alırken bir yandan da kendilerini baskı altında hissedenler küresel emperyalizme dönüşen post moderniteye karşı fiili direnişlere başvurmaktadır. Bu direnişler çoğu kere şiddet içeren eylemlerle birlikte ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle Müslümanlar çeşitli coğrafyalarda şiddet ve terör içeren eylemlerle Batılı kültüre ve emperyalistlere meydan okumaktadırlar. Fakat bu meydan okuma biçimi bilim, ilahiyat, felsefe, sanat ve edebiyat alanında gerçekleşmediği, sadece şiddet içeren sözel ya da filli tepkilerden beslendiği için İslamofobiye daha da artırıcı olmaktadır. Yine Müslüman ülkelerin birlikte yaşama, demokrasi ve insan hakları gibi konularda geri kalmışlıklarından beslenen zafiyetlerini de burada hatırlamak gerekir. Zira modern dünyanın zorunlu şartı olarak kabul edilen bu değerlerin ihlali, zaten var olan İslamofobiye yeni bir kanıt olarak eklenmektedir. Bu noktada İslamofobiyle mücadelenin sadece Hıristiyan Batılılara yönelik: "Siz yanlış düşünüyorsunuz!" eleştirisiyle değil, "Biz bu işin neresindeyiz?" sorusuyla birlikte ele alınmasının elzem olduğu kanaatindeyiz.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın başında cevap aranan sorulara göre şunları söyleyebiliriz:

Ön yargı ve ayrımcılık içeren İslamofobi İslâm'ın Hıristiyanlığa galip geldiği ve Hıristiyan kimliğini tehdit ettiği dönemlere kadar uzanmaktadır. Haçlı seferleri İslamofobinin o dönemde zirveye ulaşmış şeklidir. Bununla birlikte günümüzde 11 Eylül hadisesi İslamofobinin yeniden üretilmesinde başat bir rol oynamıştır. Gerçi 11 Eylül hadisesi İslamofobinin görünen yüzüdür. Uzun zaman bilinç dışında mayalanan korku ve nefretin sadece ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Batılı zihnin ürettiği İslamofobi sadece Müslümanlara yönelik ön yargılardan ibaret değildir. Bunlar aşağılama, horlama, dışlama, ayrımcılık, yaşam hakkı vermeme, kısaca Müslümanları bütünüyle düşman görmeyi içermektedir. Zira İslâm ve Müslümanlar özellikle Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar için yaşamsal bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Kuşkusuz tarihsel açıdan İslâm ve Müslümanlara yönelik ön yargılarla günümüzdeki İslamofobi arasında ciddi benzerlikler vardır. Dahası tarihsel tortulara güncel ön yargılar ve korkular eklenerek İslâm ve Müslüman düşmanlığı yeniden inşa edilmektedir. Müslümanlar ekonomi, siyaset, sanat ve askerî alanda güçlüyken içten içe hayranlıkla birlikte nefret sarmalında ortaya çıkan İslamofobi Müslüman dünyanın eski gücünü kaybetmesiyle birlikte hayranlıktan arındırılmış sadece nefrete doğru evrilmiştir. Bu da Batılı insanın kendisini ve kurduğu medeniyeti eşsiz, biricik ve mutlak olarak algılamasından kaynaklanmaktadır. Bu medeniyete gerekli olan öteki, gerçekten de içinde alternatiflik potansiyelini taşıyan İslâm'dır.

Mevcut durumda İslamofobinin mutlak anlamda ortadan kaldırılması mümkün değildir. Çünkü ön yargı ve ayrımcılık bağlamında İslamofobiyi oluşturan, besleyip büyüten, kemikleştiren ve kolay kolay kırılmaz bir hal almasına neden olan pek çok faktör vardır. Bunlar tarihsel faktörler, kültürel gelenekler, aile, eğitim, ders kitapları, öğretmenler, din adamları, dinî öğretiler, basım-yayın, medya, siyasetçiler, iç ve dış politikalar vs. olarak sıralanabilir. Tüm bu faktörlerle mücadele edebilmek için Müslümanların yeniden aşk, adalet ve hoşgörü üzerine kurulu İslâm medeniyetini inşa edebilmek için var gücüyle çalışması gerekir. Buna ulaşmak için bilim ve teknik, sanat ve edebiyat, ilahiyat ve felsefe alanında güçlü olmak zaruridir. Batıyı dışlamadan bilgiyi yerelleştirmek elzemdir. Merdiven altı ve günümüze hitap etmeyen din eğitiminden uzak durmak hayati öneme sahiptir. İslâm'ın getirdiği vahdet temelli insan ve toplum modelini hayata geçirmek İslâm medeniyetinin olmazsa olmazıdır. Bu bağlamda akıl-kalp, madde-mana, ruh-beden, fizik-metafizik, ilim-din, dünya-ahiret, şekil-öz vahdetini sağlamak için tüm kurumlar ve kuruluşlar seferber edilmelidir. Siyaset ve ekonomide güçlü olmak Batı karşısında yaşanan komplekslerden kurtulmayı sağlayacaktır. Zira komplekslerle hastalıklı bir zihnin medeniyet inşa etmesi mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Allport, G. W. & Ross, J. M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology* 5, 432-443.
- Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge: Addison Wesley.
- Allport, G. W. (1966). The Religious Context of Prejudice. *Journal for the Scientific Study of Religion* 5, 447-457.
- Amossy, R. & Pierrot, A. H. (1997). *Stéréotypes et Clichés*. Paris: Éditions Nathan Université.
- Argyle, M. & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The Social Psychology of Religion*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul,
- Arkonaç, S. A. (1998). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Alfa Basım-Yayım Dağıtım.
- Avcı, N. (1990). *Enformatik Cehalet - Kitle Kültürü*. İstanbul: Rehber Yayınları.
- Avigdor, R. (1979). Etude Expérimentale De La Genèse des Stéréotypes. (Traduction De Jacqueline Deschamps), In: W. Doise & J. C. Deschamps (Ed). *Expérience Entre Groupes* (pp. 87-100), Paris: Mouton.
- Aydın, M. (2001). *Monologdan Diyaloga: Çağdaş Hristiyan Düşüncesinde Müslüman Hristiyan Diyalogu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Azzi, A. E. & Klein, O. (1998). *Psychologie Sociale et Relations Intergroupes*. Paris: Dunod.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara Anı Yayınları.
- Baki, A. (2002). *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler*. İstanbul: Pinar Yayınları.
- Bar-Tal, D. (1999). Croyances Ideologie et Construction du Groupes. In: J.-C. Deschamps, J. F. Morales, D. Páez & S. Worchel (Eds), *L'Identité Sociale* (pp. 43-66). Grenoble: PUG.
- Beit-Hallahmi, B. & Argyle, M. (1997). *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience*. London & New York: Routledge.
- Bilgin, N. (1996). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Billig, M. (1984). *Racisme Préjugés et Discrimination*. In: S. Moscovici (Ed.) *Psychologie Sociale* (pp. 449-472). Paris: PUF.
- Bourhis, R. Y. & Gagnon, A. (1994). Les Préjugés La Discrimination et Relations Intergroupes. In: R. J. Vallerand (Ed.) *Les Fondements De La Psychologie Sociale*, (Pp. 707-773). Paris: Gaëtan Morin.
- Brown, R. (1995). *Prejudice: Its Social Psychology*. Oxford: Blackwell.

-
- Budak, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.
 - Canatan, K. (2007). İslamofobi ve Anti-İslâmizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım. K. Canatan & Ö.Hıdır (Ed.) *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslâmizm* içinde (ss. 19-63). Ankara: Eskiyei Yayınları.
 - Capozza, D. & Volpato, C. (1994). Relations Intergroupes: Approches Classiques et Contemporaines. In: R. Y. Bourhis, J.-P. Leyens (Eds.), *Stéréotypes Discrimination et Relations Intergroupes* (pp. 13-39). Liège: Mardaga.
 - Coşar, F. M. (2000). *Din Savaşları*. İstanbul: Büke Yayıncılık.
 - De La Haye, A.-M. (1998). *La Catégorisation des Personnes*. Grenoble: PUG.
 - Deschamps, J.-C. & Devos, T. (1999). Les Relations Entre Identité Individuelle Et Collective Ou Comment La Similitude Et La Différence Peuvent Covarier. In: J.-C. Deschamps, J. F. Morales, D. Páez & S. Worchel, *L'Identité Sociale* (pp. 149-171). Grenoble: Presses Universitaire De Grenoble.
 - Esed, M. (2011). *Yolların Ayrılış Noktasında İslâm* (Çev. H. Karaman). İstanbul: İz Yayıncılık.
 - Fukuyama, F. (2016). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. (Çev. Z. Dicleli). İstanbul: Profil Yayınları.
 - Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (Yay. Haz. H. Özel & C. Güzel), Ankara: Ayraç Yayınları.
 - Gorsuch, R. L. (1998). Din Psikolojisi (Çev. Ali Kuşat). *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, 226-248.
 - Göka, E. (2016). *Mutedil Müslümanların Günümüzdeki Düşmanları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
 - Harlak, H. (2000). *Önyargılar: Psikososyal Bir İnceleme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
 - Hıdır, Ö. (2007) Tarihte Bir 'Anti-Islamist' Olarak Martin Luther. K. Canatan & Ö. Hıdır (Ed.) *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslâmizm* içinde (ss. 145-178). Ankara: Eskiyei yayınları.
 - Hilton, J. L. & Hoppel, W. (1996). Stereotypes. *Annual Review of Psychology* 47, 237-271.
 - Hortaçsu, N. (1998). *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*. Ankara: İmge Kitabevi.
 - Huntington, S. (2014). *Medeniyetler Çatışması* (Çev. M. Yılmaz). İstanbul: Vadi Yayınları.
 - İKV Değerlendirme Notu. (2012). *13 Dakika 51 Saniye'de İslamofobi* (Haz. M. Önsöz). İktisadi Kalkınma Vakfı. (www.ikv.org.tr).

-
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
 - Karşlı, N. (2013) İslamofobi'nin Psikolojik Olarak İncelenmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13 (1), 75-100.
 - Kirman, M. A. (2010). İslamofobinin Kökenleri: Batılı mı Doğulu mu? *İslâmî Araştırmalar* 21 (1), 21-39.
 - Lewis, B. (1996). *İslâm Dünyasında Yahudiler* (Çev. B. S. Şener). Ankara: İmge Kitabevi.
 - Leyens, J.-P. & Yzerbyt, V. & Schadron, G. (1996). *Stéréotypes et Cognition Sociale* (Traduction De: G. Schadron). Sprimont: Mardaga.
 - Leyens, J.-P. (1983). *Sommes-Nous tout des Psychologues? Approche Psychosociale des Théories Implicite de Personnalité*. Bruxelles: Mardaga.
 - Lippmann, W. (1998). *Public Opinion*. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
 - Loewenthal, K. (2017). *Din Psikolojisi: Kısa Bir Giriş* (Çev. Mustafa Ulu). Kayseri: Kimlik Yayınları.
 - Luckmann, T. (2003). *Görünmeyen Din: Modern Toplumda Din Problemi* (Çev. A. Çoşkun & F. Aydın). İstanbul: Rağbet Yayınları.
 - Maisonneuve, J. (1985). *Introduction à La Psychologie Sociale*. Paris: PUF.
 - Miles, R. (2000). *İrkçilik* (Çev. S. Yaman). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
 - Milton-Edwards, B. (2002). *Researching The Radical: The Quest for a New Perspective, Interpreting Islam*, (Ed.) H. Donnan. Londra: Sage.
 - Noelle-Neumann, E. (1995). *Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi* (Çev. M. Özkök). Ankara: Dost Kitabevi.
 - Open Society Foundations. (2012). *Muslims in London, At Home in Europe, report*. New York www.opensocietyfoundations.org.
 - Open Society Institute. (2009). *Ethnic profiling in the European Union: pervasive, ineffective and discriminatory, report*. New York.
 - ORİV/Organisation Islamophobia Watc. (2014). *Fransızca Konuşulan Avrupalı Ülkelerde İslamofobi ve İrkçilik Üzerine Hazırlanan Rapor*. Strasbourg.
 - Öğütçü, M. (1997). Batı İslâm Ve Türkiye: Önyargılı Hıristiyanlar. *Milliyet*, 18 Nisan 1997.
 - Parry, V. J. (1988). *Savaşçılık*. (Çev. Y. Yazar). P. M. Holt, A. K. S. Lambton & B. Lewis (Ed.) *İslâm Kültür Ve Medeniyeti* 5 içinde (ss. 399-422). İstanbul: Hikmet Yayınları.

-
- Pelletier, L. G. & Vallerand, R. J. (1994). Les Perception Et Les Cognition Sociale: Percevoir Les Gens Qui Nous Entourent Et Penser À Eux. In: R. J. Vallerand (Ed.), *Les Fondements De La Psychologie Sociale* (pp. 193-258). Paris: Gaëtan Morin.
 - PEW FORUM (2010). *Muslim Networks and Movements in Western Europe* (Director: Luis Logo; Research: A. Cooperman, D. Masci, E. Podrebarac). Washington: Pew Research Center.
 - Rose, A. M. (1951). *L'Origine des Préjugés*. Paris: UNESCO.
 - Sayar, K. (2003). *Küreselleşmenin Psikolojik Boyutları*. <http://psikiyatri.net/links2/pages/Detailed/91.shtml>
 - Struch, N & Schwartz, S. H. (1989). Intergroup Agression: Its Predictors And Distinctness From Ingroup Bias. *Journal Of Personality And Social Psychology* 56, 364-373.
 - Şerif, M. & Şerif, C. W. (1996). *Sosyal Psikolojiye Giriş I-II* (Çev. M. Atakoy & A. Yavuz). İstanbul: Sosyal Yayınları.
 - Tajfel, H. (1972). La Catégorisation Sociale. In: S. Moscovisi (Ed.) *Introduction À La Psychologie Sociale I* (pp. 272-302). Paris: Librairie Larousse.
 - Turner, J. C. (1979). Comparaison Sociale Et Identité Sociale: Quelques Perspectives Pour l'Etude Du Comportement Intergroupes (Traduction De: J. Deschamps). In: W. Doise & J. C. Deschamps (Ed.) *Expérience Entre Groupes* (pp. 151-184). Paris: Mouton.
 - UHİM (2005). *Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık, Nefret, İslamofobi ve Irkçılık* (Haz. A. Temel, A. Küçük, H. Türkan, M. H. Alkan, M. Karaca, M. E. Altındış, M. Özkaya, Ö. Özçelik & V. Başar). İstanbul: Uluslar Arası Hak İhlalleri İzleme Merkezi Yayınları.
 - URL¹. <Http://www.Yenisafak.Com.Tr/Roportaj/Obama-Da-İslamofobi-yi-Guclendirdi-568827>
 - Vanbeselaere, N. (1999). *Gruplar Arası Davranışın Sosyal Psikolojik Analizi: Bireyci Bir Yaklaşımdan Sosyal Kimlik Yaklaşımına*. S. A. Arkonaç (Ed.) *Gruplar Arası İlişkiler ve Sosyal Kimlik Teorisi* içinde (ss. 1-38). İstanbul: Alfa Basım-Yayımları.
 - Vinsonneau, G. (1997). *Culture et Comportement*. Paris: Armand Colin.
 - Watt, M. M. (1991). *Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık* (Çev. T. Koç). İstanbul: İz Yayınları.
 - Watt, W. (2002). *Dinlerde Hakikat: Sosyolojik ve Psikolojik Bir Yaklaşım* (Çev. A.V. Taştan & A. Kuşat). İstanbul: İz Yayıncılık.
 - Watt, W. M. (1988). Hz. Muhammed (Çev. İ. Kutluer), P. M. Holt, A. K. S. Lambton & B. Lewis (Ed), *İslâm Tarihi Kültür Ve Medeniyeti I* içinde (ss. 45-70). İstanbul: Hikmet Yayınları.

-
- Yapıcı, A. & Albayrak K. (2002). Ötekini Algılama Bağlamında Dini Gruplar Arası İlişkiler. *Dini Araştırmalar* 5, 35-60.
 - Yapıcı, A. (2004). *Din Kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar*. Adana: Karahan Kitabevi.
 - Yapıcı A. (2009). Küreselleşme ve Değerler Krizi. *DEM Dergi* 3, 14-18.
 - Yavuzcan, H. G. (2007). Almanya'da İslamofobi. K. Canatan ve Ö. Hıdır (Ed.) *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslâmizm* içinde (ss. 309-329). Ankara: Eskiyei Yayınları.
 - Yzerbyt, V. & Schadron, G. (1994). Stéréotypes Et Judgement Sociale. In: R. Y. Bourhis & J.-P. Leyens (Eds.) *Stéréotypes Discrimination Et Relations Intergroupes* (pp. 127-160). Liège: Mardaga.
 - Yzerbyt, V. & Schadron, G. (1996). *Connaitre et Juger Autrui*. Grenoble: PUG.

